Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

15 iulie 2021 *

„Trimitere preliminară – Protecția securității și a sănătății lucrătorilor – Organizarea timpului de lucru – Membri ai forțelor armate – Aplicabilitatea dreptului Uniunii – Articolul 4 alineatul (2) TUE – Directiva 2003/88/CE – Domeniu de aplicare – Articolul 1 alineatul (3) – Directiva 89/391/CEE – Articolul 2 alineatul (2) – Activități ale militarilor – Noțiunea de «timp de lucru» – Perioadă de gardă – Litigiu privind remunerația lucrătorului”

În cauza C-742/19,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Vrhovno sodišče (Curtea Supremă, Slovenia), prin decizia din 10 septembrie 2019, primită de Curte la 10 octombrie 2019, în procedura

B. K.

împotriva

Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo),

Curtea (Marea Cameră)

compusă din domnul K. Lenaerts, președinte, doamna R. Silva de Lapuerta, vicepreședintă, domnii J.-C. Bonichot, M. Vilaras, E. Regan și N. Piçarra, președinți de cameră, domnii T. von Danwitz, M. Safjan, D. Šváby și S. Rodin, doamna K. Jürimäe, domnii C. Lycourgos (raportor) și P. G. Xuereb, doamna L. S. Rossi și domnul I. Jarukaitis, judecători,

avocat general: domnul H. Saugmandsgaard Øe,

grefier: doamna R. Șereș, administratoare,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 21 septembrie 2020,

luând în considerare observațiile prezentate:

– pentru B. K., de M. Pukšič, odvetnik;

– pentru guvernul sloven, de A. Grum și A. Dežman Mušič, în calitate de agenți;

– pentru guvernul german, de J. Möller și S. Eisenberg, în calitate de agenți;

* Limba de procedură: slovena.

– pentru guvernul spaniol, de S. Jiménez García, în calitate de agent;

– pentru guvernul francez, de A.-L. Desjonquères, E. de Moustier, N. Vincent, T. Stehelin și A. Ferrand, în calitate de agenți;

– pentru Comisia Europeană, de B. Rous Demiri, N. Ruiz García și M. van Beek, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 28 ianuarie 2021,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 2 din Directiva 2003/88/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 4 noiembrie 2003 privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru (JO 2003, L 299, p. 9, Ediție specială, 05/vol. 7, p. 3).

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între B. K., pe de o parte, și Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo) [Republica Slovenia (Ministerul Apărării)], pe de altă parte, în legătură cu o remunerație pentru ore suplimentare.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

Directiva 76/207/CEE

3 Articolul 3 alineatul (1) din Directiva 76/207/CEE a Consiliului din 9 februarie 1976 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în ceea ce privește accesul la încadrarea în muncă, la formarea și la promovarea profesională, precum și condițiile de muncă (JO 1976, L 39, p. 40, Ediție specială, 05/vol. 1, p. 164) prevedea următoarele:

„Aplicarea principiului egalității de tratament presupune inexistența oricărei discriminări pe criterii de sex în privința condițiilor de angajare, inclusiv a criteriilor de selecție, în toate locurile sau posturile de muncă, indiferent de sectorul sau ramura de activitate, și la toate nivelurile ierarhiei profesionale.”

Directiva 89/391/CEE

4 Articolul 2 din Directiva 89/391/CEE a Consiliului din 12 iunie 1989 privind punerea în aplicare de măsuri pentru promovarea îmbunătățirii securității și sănătății lucrătorilor la locul de muncă (JO 1989, L 183, p. 1, Ediție specială, 05/vol. 2, p. 88) prevede următoarele:

„(1) Prezenta directivă se aplică tuturor sectoarelor de activitate, atât publice, cât și private (industrie, agricultură, comerț, administrație, servicii, educație, cultură, recreere etc.).

(2) Prezenta directivă nu este aplicabilă atunci când caracteristici inerente anumitor activități specifice din domeniul administrației publice, cum ar fi forțele armate sau poliția, sau anumitor activități specifice din domeniul serviciilor de protecție civilă sunt, în mod inevitabil, în contradicție cu dispozițiile acesteia.

În acest caz, trebuie asigurate securitatea și sănătatea lucrătorilor, ținându-se cont, pe cât posibil, de obiectivele prezentei directive."

Directiva 89/656/CEE

5 Articolul 1 din Directiva 89/656/CEE a Consiliului din 30 noiembrie 1989 privind cerințele minime de securitate și sănătate pentru utilizarea de către lucrători a echipamentelor individuale de protecție la locul de muncă [a treia directivă specială în sensul articolului 16 alineatul (1) din Directiva 89/391/CEE] (JO 1989, L 393, p. 18, Ediție specială, 05/vol. 2, p. 114) prevede următoarele:

„(1) Prezenta directivă, care este a treia directivă specială în sensul articolului 16 alineatul (1) din Directiva 89/391/CEE, stabilește cerințele minime pentru echipamentul individual de protecție utilizat de lucrători la locul de muncă.

(2) Dispozițiile Directivei 89/391/CEE se aplică în întregime domeniului menționat la alineatul (1), fără a aduce atingere dispozițiilor mai restrictive sau speciale cuprinse în prezenta directivă."

6 Articolul 2 din această directivă are următorul cuprins:

„(1) În sensul prezentei directive, echipament individual de protecție reprezintă orice echipament destinat să fie purtat sau ținut de lucrător pentru a-l proteja împotriva unuia sau mai multor riscuri care ar putea să-i pună în pericol securitatea și sănătatea la locul de muncă, precum și orice supliment sau accesoriu proiectat în acest scop.

(2) Sunt excluse din definiția de la alineatul (1):

[…]

(c) echipamentul individual de protecție purtat sau folosit de armată, poliție sau alte agenții de ordine publică;

[…]"

Directiva 2003/88

7 Articolul 1 alineatul (3) primul paragraf din Directiva 2003/88 prevede următoarele:

„Prezenta directivă se aplică tuturor sectoarelor de activitate, private sau publice, în sensul articolului 2 din Directiva 89/391/CEE, fără a aduce atingere articolelor 14, 17, 18 și 19 din prezenta directivă."

8 Potrivit articolului 2 din această directivă, intitulat „Definiții”:

„În sensul prezentei directive:

1. prin «timp de lucru» se înțelege orice perioadă în care lucrătorul se află la locul de muncă, la dispoziția angajatorului și își exercită activitatea sau funcțiile, în conformitate cu legislațiile și practicile naționale;

2. prin «perioadă de repaus» se înțelege orice perioadă care nu este timp de lucru;

[…]”

9 Articolul 17 alineatul (3) din directiva menționată prevede următoarele:

„În conformitate cu alineatul (2) din prezentul articol, se poate deroga de la articolele 3-5, 8 și 16:

[…]

(b) în cazul activităților de securitate și supraveghere care necesită prezența permanentă în scopul de a proteja bunuri și persoane, în special gardieni, paznici sau firme de pază și securitate;

(c) în cazul activităților care implică nevoia de continuitate a serviciilor sau producției […];

[…]”

Directiva 2013/35/UE

10 Articolul 1 din Directiva 2013/35/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 privind cerințele minime de sănătate și securitate referitoare la expunerea lucrătorilor la riscuri generate de agenții fizici (câmpuri electromagnetice) [a douăzecea directivă specială în sensul articolului 16 alineatul (1) din Directiva 89/391/CEE] și de abrogare a Directivei 2004/40/CE (JO 2013, L 179, p. 1) prevede următoarele:

„(1) Prezenta directivă, care reprezintă cea de a douăzecea directivă specială în sensul articolului 16 alineatul (1) din Directiva 89/391/CEE, stabilește cerințe minime privind protecția lucrătorilor împotriva riscurilor pentru sănătatea și securitatea lor generate sau care ar putea fi generate de expunerea la câmpuri electromagnetice la locul de muncă.

[…]

(6) Fără a aduce atingere dispozițiilor mai restrictive sau mai specifice din prezenta directivă, Directiva 89/391/CEE continuă să se aplice integral tuturor domeniilor menționate la alineatul (1).”

11 Articolul 10 alineatul (1) din această directivă prevede următoarele:

„Prin derogare de la articolul 3, dar fără a aduce atingere articolului 5 alineatul (1), se aplică următoarele:

[…]

(b) statele membre pot permite punerea în aplicare a unui sistem de protecție echivalent sau cu un grad mai mare de specificitate pentru personalul care lucrează în cadrul instalațiilor militare operaționale sau care este implicat în activități militare, inclusiv exerciții militare internaționale desfășurate în comun, cu condiția prevenirii efectelor nocive asupra sănătății și a riscurilor la adresa securității;

[…]”

Dreptul sloven

12 Articolul 46 din Kolektivna pogodba za javni sektor (Convenția colectivă pentru sectorul public), în versiunea aplicabilă litigiului principal (Uradni list RS, nr. 57/2008 și următoarele), prevedea că funcționarii publici au dreptul la o indemnizație de permanență în cuantum de 20 % din tariful orar al salariului de bază, fără ca aceste perioade de permanență să fie considerate timp de lucru.

13 Motivarea acestei convenții colective expunea următoarele:

„Permanența presupune ca funcționarul public să poată fi contactat pentru a se putea deplasa la locul de muncă în afara timpului său de lucru. Permanența trebuie să fie dispusă în scris. Cuantumul indemnizației de permanență este același, indiferent de faptul că funcționarul public efectuează permanența pe timpul zilei sau al nopții, într-o zi lucrătoare, duminica sau într-o zi de sărbătoare legală.”

14 Articolul 5 din Zakon o obrambi (Legea privind apărarea) din 20 decembrie 1994 (Uradni list RS, nr. 82/94), în versiunea aplicabilă litigiului principal (denumită în continuare „ZObr”), prevede la punctul 14 că militarul este, în sensul acestei legi, o persoană care exercită o funcție militară și precizează, la punctul 14.a, că lucrătorul este, în sensul legii menționate, un militar sau un civil care își desfășoară activitatea profesională în cadrul armatei ori o altă persoană care îndeplinește sarcini cu caracter administrativ sau tehnic specializate în cadrul ministerului.

15 Potrivit articolului 51 din ZObr, un militar poate, în anumite condiții, să utilizeze armele pentru efectuarea de gărzi.

16 Articolul 97.č din ZObr, referitor la serviciul de gardă, prevede:

„(1) Gărzile durează în general o perioadă neîntreruptă de 24 de ore.

(2) Militarii care efectuează un serviciu de gardă sunt considerați lucrători cu timp de lucru fracționat. Orele în care ei nu desfășoară nicio activitate profesională efectivă nu sunt cuprinse în timpul de lucru, ci sunt considerate permanență la locul de muncă.

(3) Activitatea profesională zilnică în timpul serviciului de gardă nu poate depăși 12 ore. În caz de urgență sau pentru finalizarea unei misiuni deja inițiate, programul de lucru al militarilor poate fi prelungit în mod excepțional. În acest caz însă, orele de lucru efectuate ulterior celor 12 ore de muncă deja prestate sunt considerate ore de lucru suplimentare.

(4) Efectuarea serviciului de gardă poate dura fără întrerupere cel mult șapte zile. Militarii au dreptul la perioade de pauză pentru repaus la locul în care prestează serviciul de gardă, astfel încât 12 ore sunt considerate timp de lucru normal, iar celelalte 12 ore sunt considerate ore de permanență.”

17 Potrivit articolului 97.e din ZObr, privind permanența:

„(1) Permanența este perioada în care lucrătorul care își desfășoară activitatea în domeniul apărării este obligat să fie disponibil la locul de muncă, într-un loc determinat sau la domiciliu.

(2) Perioada de permanență nu se ia în considerare la calcularea numărului de ore de lucru săptămânale sau lunare. În cazul în care lucrătorul muncește efectiv în perioada de permanență, orele respective de lucru efectiv se iau în considerare la calcularea numărului de ore de lucru săptămânale sau lunare.

(3) Ministrul stabilește cazurile și modalitățile de realizare a permanenței în spațiile de lucru, într-un loc determinat sau la domiciliu. Cazurile și modalitățile de realizare a permanenței în cadrul armatei se stabilesc de către șeful statului major.

(4) Permanența într-un loc determinat este asimilată permanenței la locul de muncă."

18 Pravila službe v Slovenski vojski (Regulamentul privind serviciul în armata slovenă) (Uradni list RS, nr. 84/09) definesc noțiunea de „gardă" după cum urmează:

„Garda este considerată o misiune de luptă pe timp de pace […], în cursul căreia un soldat de gardă poate, de asemenea, să utilizeze arme și forță letală în conformitate cu dispozițiile articolului 51 din ZObr. Garda se efectuează în intervale de timp (în cadrul unei perioade de șapte zile cu o prezență permanentă, adică de 24 de ore pe zi de prezență la locul de muncă) în vederea organizării adecvate a muncii. Garda este organizată la nivelul unității militare, care se asigură, de asemenea, că persoanele din cadrul aceleiași unități sunt însărcinate în mod egal cu asigurarea gărzilor. Garda are o importanță militară și strategică specifică. Asigurarea disponibilității operaționale continue este o sarcină fundamentală a armatei pe timp de pace. Pentru a asigura un nivel adecvat de pregătire pe timp de pace, armata asigură forțe permanente și măsuri permanente pentru a interveni. Forțele permanente permit să se asigure o capacitate neîntreruptă și posibilitățile armatei de a interveni militar sau nu pe uscat, pe mare și în aer în Republica Slovenia. Forțele de apărare constituie o parte a forțelor permanente.

Garda este asigurată de o unitate armată sau de un grup de militari care asigură protecția fizică a persoanelor, a instalațiilor, a activelor și a teritoriului. […]

Obligațiile generale ale persoanelor de gardă sunt de a proteja și de a apăra cu vigilență ceea ce le este încredințat (instalații, persoane etc.), de a nu lăsa arma din mâini și de a fi pregătite în mod constant să facă uz de aceasta, de a nu părăsi postul de gardă până când cineva le va fi înlocuit, de a nu permite nimănui, cu excepția unui superior, a unui comandant adjunct sau a unui comandant de gardă, a unui ofițer de serviciu sau a unui responsabil de supraveghere să se apropie de postul de gardă sau de clădirea protejată sau să se deplaseze într-un loc interzis. În plus, persoanele de gardă trebuie să rețină persoanele, astfel cum se stabilește pentru anumite posturi de gardă, și să mențină contactul, să comunice numai cu comandantul de gardă și cu celelalte organe de gardă și să îl informeze pe comandantul gărzii în cazul unei perturbări sau al unui incendiu în apropiere, atunci când există o amenințare la adresa obiectului protejat sau a forțelor ca urmare a unor catastrofe naturale sau a altor catastrofe, atunci când se îmbolnăvesc sau au nevoie de orice altă formă de asistență.

Forțele de securitate asigură securitatea instalațiilor, a documentelor, a persoanelor, a armelor și a echipamentelor militare, a munițiilor și a altor materiale împotriva diverselor forme de amenințare. […]”

Litigiul principal și întrebările preliminare

19 În perioada februarie 2014-iulie 2015, B. K. a efectuat, în calitatea sa de subofițer al armatei slovene, un „serviciu de gardă” neîntrerupt de șapte zile pe lună în cursul căruia trebuia să poată fi contactat și prezent în permanență în cazarma în care era repartizat. Acest „serviciu de gardă” cuprindea atât perioade în care B. K. trebuia să exercite o activitate de supraveghere efectivă, cât și perioade în care nu era obligat decât să rămână la dispoziția superiorilor săi. În cazul sosirii inopinate a poliției militare, a unui grup de inspecție sau a unui grup de intervenție, el trebuia să menționeze acest lucru pe formularul de înregistrare și să îndeplinească misiunile pe care i le impuneau superiorii săi.

20 Ministerul Apărării a considerat că, pentru fiecare dintre aceste zile de „serviciu de gardă”, 8 ore trebuiau considerate timp de lucru, astfel încât i-a plătit lui B. K. salariul obișnuit corespunzător pentru aceste 8 ore de muncă. Pentru celelalte ore, B. K. nu a beneficiat decât de o indemnizație de permanență în cuantum de 20 % din salariul de bază.

21 B. K. a sesizat instanțele slovene cu o acțiune prin care a solicitat să i se plătească, cu titlu de ore de muncă suplimentare, orele în care, în cursul „serviciului de gardă”, nu a desfășurat nicio activitate efectivă în serviciul angajatorului său, ci a fost constrâns să rămână la dispoziția superiorilor săi în cazarmă, fiind îndepărtat de reședința și de familia sa.

22 Întrucât acțiunea sa a fost respinsă în primă instanță și în apel, B. K. a introdus o cerere de recurs în fața instanței de trimitere.

23 Aceasta din urmă arată, în primul rând, că, în conformitate cu articolul 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88 coroborat cu articolul 2 din Directiva 89/391, Directiva 2003/88 nu se aplică atunci când caracteristici inerente anumitor activități specifice din domeniul administrației publice sunt în contradicție cu dispozițiile acesteia. Instanța de trimitere consideră, făcând trimitere la Hotărârea din 5 octombrie 2004, Pfeiffer și alții (C-397/01-C-403/01, EU:C:2004:584), că această excepție nu a fost prevăzută decât pentru a asigura buna funcționare a serviciilor care sunt absolut necesare pentru protecția securității, a sănătății și a ordinii publice în cazul unor evenimente de o gravitate excepțională, atunci când nu este posibil să se planifice timpul de lucru al grupurilor de intervenție și de salvare.

24 Instanța de trimitere subliniază că, în speță, B. K. și-a efectuat munca tipică, și anume un „serviciu de gardă” pe timp de pace, în mod obișnuit, fără să fi existat în perioada în discuție în litigiul principal, nici cea mai mică împrejurare imprevizibilă sau cel mai mic eveniment excepțional. Astfel, potrivit acestei instanțe, planificarea timpului de lucru al persoanei interesate nu era nicidecum imposibilă.

25 Instanța menționată ridică însă problema dacă excepția prevăzută la articolul 2 din Directiva 89/391 poate fi invocată în mod general în privința militarilor pe timp de pace și a lucrătorilor din sectorul apărării.

26 În al doilea rând, presupunând că Directiva 2003/88 se aplică în speță, instanța de trimitere ridică problema dacă perioadele în care, în cursul „serviciului de gardă”, B. K. nu desfășura nicio activitate efectivă în serviciul angajatorului său, ci era obligat să rămână în cazarmă, la dispoziția superiorilor săi, trebuie considerate „timp de lucru” în sensul articolului 2 din directiva menționată.

27 După ce a subliniat că această întrebare ar putea necesita un răspuns afirmativ, instanța menționată arată că, în dreptul sloven, astfel de perioade sunt excluse din timpul de lucru, la fel ca perioadele în care un militar este obligat să rămână la domiciliu, și că același nivel de remunerare este prevăzut pentru aceste două perioade, ceea ce, potrivit instanței amintite, nu ar fi conform cu Directiva 2003/88.

28 În aceste condiții, Vrhovno sodišče (Curtea Supremă, Slovenia) a suspendat judecarea cauzei și a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 2 din Directiva [2003/88] se aplică de asemenea lucrătorilor care își desfășoară activitatea în domeniul apărării și personalului militar care prestează serviciul de gardă pe timp de pace?

2) Dispozițiile articolului 2 din Directiva [2003/88] se opun unei reglementări naționale potrivit căreia permanența la locul de muncă sau într-un loc determinat (dar nu la domiciliu) a lucrătorilor care își desfășoară activitatea în domeniul apărării sau prezența personalului militar care lucrează în domeniul apărării în cursul serviciului de gardă, pe timpul căruia acest personal militar nu prestează nicio activitate profesională efectivă, dar trebuie totuși să fie prezent fizic la cazarmă, nu este luată în calcul la stabilirea timpului de lucru?”

Cu privire la întrebarea preliminară

Cu privire la admisibilitate

29 Prin intermediul întrebărilor preliminare formulate, instanța de trimitere urmărește în esență să se stabilească dacă anumite perioade, în care atât militarii, cât și personalul civil activ în domeniul apărării sunt obligați să rămână la dispoziția superiorilor lor în caz de nevoie, pot fi considerate „timp de lucru”, în sensul articolului 2 din această directivă.

30 Or, este cert că litigiul principal privește numai un militar. Prin urmare, trebuie să se constate că, în măsura în care privesc situația personalului civil activ în domeniul apărării, întrebările preliminare nu au nicio legătură cu obiectul litigiului principal și sunt, prin urmare, inadmisibile în temeiul unei jurisprudențe constante (Hotărârea din 2 februarie 2021, Consob, C-481/19, EU:C:2021:84, punctul 29 și jurisprudența citată).

Cu privire la prima întrebare

31 Cu titlu introductiv, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, în cadrul procedurii de cooperare între instanțele naționale și Curte instituite la articolul 267 TFUE, este de competența acesteia din urmă să ofere instanței naționale un răspuns util, care să îi permită să soluționeze litigiul cu care este sesizată. Din această perspectivă, Curtea trebuie, dacă este cazul, să reformuleze întrebările care îi sunt adresate. În plus, Curtea poate fi pusă în situația de a lua în

considerare norme de drept al Uniunii la care instanța națională nu a făcut referire în enunțul întrebării sale (Hotărârea din 7 august 2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, punctul 34 și jurisprudența citată).

32 În această privință, este necesar să se arate, pe de o parte, că, pentru a stabili dacă, astfel cum solicită instanța de trimitere, articolul 2 din Directiva 2003/88 este aplicabil unei activități de gardă asigurate de un militar pe timp de pace, precum „serviciul de gardă” efectuat de B. K. în condițiile menționate la punctul 19 din prezenta hotărâre, trebuie să se examineze dacă o astfel de activitate intră în domeniul de aplicare al acestei directive, care nu este stabilit de articolul 2, ci de articolul 1 alineatul (3) din aceasta.

33 Pe de altă parte, instanța de trimitere pornește de la premisa potrivit căreia litigiul principal intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii. Cu toate acestea, în măsura în care acest litigiu privește un militar, trebuie să se examineze în prealabil dacă, astfel cum au susținut guvernele francez și spaniol, dreptul Uniunii nu are vocația de a reglementa organizarea timpului de lucru al militarilor pentru motivul că această organizare ar intra sub incidența modalităților de organizare a forțelor armate ale statelor membre, care ar fi, prin însăși natura lor, excluse din domeniul de aplicare al acestui drept, conform articolului 4 alineatul (2) TUE.

34 În aceste condiții, pentru a oferi instanței de trimitere un răspuns util care să îi permită să soluționeze litigiul cu care este sesizată, trebuie să se reformuleze prima întrebare și să se considere că, prin intermediul acesteia, instanța menționată solicită în esență să se stabilească dacă articolul 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88, interpretat în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE, trebuie interpretat în sensul că activitatea de gardă desfășurată de un militar pe timp de pace este exclusă din domeniul de aplicare al acestei directive.

35 În primul rând, trebuie să se verifice dacă articolul 4 alineatul (2) TUE impune excluderea tuturor membrilor forțelor armate din domeniul de aplicare al dreptului Uniunii și în special al normelor privind organizarea timpului de lucru.

36 Potrivit articolului 4 alineatul (2) menționat, Uniunea respectă, pe de o parte, egalitatea statelor membre în raport cu tratatele, precum și identitatea lor națională, inerentă structurilor lor fundamentale politice și constituționale, și, pe de altă parte, funcțiile esențiale ale statului, în special pe cele care au ca obiect asigurarea integrității sale teritoriale, menținerea ordinii publice și apărarea securității naționale. Aceeași dispoziție precizează că securitatea națională rămâne responsabilitatea exclusivă a fiecărui stat membru.

37 În această privință, este necesar să se arate că misiunile principale ale forțelor armate ale statelor membre, care sunt menținerea integrității teritoriale și apărarea securității naționale, figurează explicit printre funcțiile esențiale ale statului pe care Uniunea trebuie să le respecte, în temeiul articolului 4 alineatul (2) TUE.

38 Reiese de altfel din jurisprudența Curții că opțiunile de organizare militară a statelor membre care au ca obiect apărarea teritoriului lor sau a intereselor lor esențiale nu sunt reglementate, ca atare, de dreptul Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 11 martie 2003, Dory, C-186/01, EU:C:2003:146, punctul 35).

39 În aceste condiții, din respectul datorat de Uniune funcțiilor esențiale ale statului, consacrat la articolul 4 alineatul (2) TUE, nu rezultă că deciziile statelor membre referitoare la organizarea forțelor lor armate ar ieși din domeniul de aplicare al dreptului Uniunii, în special atunci când sunt în discuție norme referitoare la organizarea timpului de lucru.

40 Astfel, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, deși definirea intereselor esențiale de securitate și adoptarea măsurilor apte să asigure siguranța lor internă și externă este de competența statelor membre, inclusiv deciziile referitoare la organizarea forțelor lor armate, simplul fapt că o măsură națională a fost adoptată în vederea protecției securității naționale nu poate determina inaplicabilitatea dreptului Uniunii și nu poate exonera statele membre de respectarea necesară a acestui drept (a se vedea în acest sens Hotărârea din 26 octombrie 1999, Sirdar, C-273/97, EU:C:1999:523, punctul 15, Hotărârea din 11 ianuarie 2000, Kreil, C-285/98, EU:C:2000:2, punctul 15, precum și Hotărârea din 6 octombrie 2020, Privacy International, C-623/17, EU:C:2020:790, punctul 44 și jurisprudența citată). Situația trebuie să fie aceeași în ceea ce privește măsurile naționale adoptate în vederea protejării integrității teritoriale a unui stat membru.

41 Pe de altă parte, după cum a arătat în esență domnul avocat general la punctele 44 și 45 din concluziile sale, această afirmație nu este contrazisă de Hotărârea din 11 martie 2003, Dory (C-186/01, EU:C:2003:146).

42 Astfel, în timp ce instituirea unui serviciu militar obligatoriu, care era în discuție în cauza în care s-a pronunțat această hotărâre, nu constituie o chestiune reglementată de dreptul Uniunii, organizarea timpului de lucru este o materie care a fost armonizată, în temeiul articolului 153 alineatul (2) TFUE, prin intermediul Directivei 2003/88.

43 Cu toate acestea, deși respectul datorat de Uniune funcțiilor esențiale ale statului nu implică excluderea integrală a organizării timpului de lucru al militarilor din domeniul de aplicare al dreptului Uniunii, nu este mai puțin adevărat că articolul 4 alineatul (2) TUE impune ca aplicarea, în cazul militarilor, a normelor de drept al Uniunii referitoare la organizarea menționată să nu fie de natură să împiedice buna îndeplinire a acestor funcții esențiale. Prin urmare, aceste norme nu pot fi interpretate într-un mod în care ar împiedica forțele armate să își îndeplinească misiunile și ar aduce atingere, pe cale de consecință, funcțiilor esențiale ale statului reprezentate de menținerea integrității sale teritoriale și de apărarea securității naționale.

44 Prin urmare, particularitățile pe care fiecare stat membru le conferă funcționării forțelor sale armate trebuie să fie luate în considerare în mod corespunzător de dreptul Uniunii, iar aceste particularități rezultă, printre altele, din responsabilitățile internaționale speciale asumate de statul membru respectiv, din conflictele sau din amenințările cu care se confruntă sau din contextul geopolitic în care evoluează acest stat.

45 Astfel, aplicarea dispozițiilor dreptului Uniunii și în special a celor referitoare la organizarea timpului de lucru nu poate împiedica îndeplinirea misiunilor specifice pe care fiecare stat membru le încredințează, ținând seama de constrângerile și de responsabilitățile proprii, forțelor armate în vederea menținerii integrității sale teritoriale sau a apărării securității sale naționale.

46 Din ansamblul considerațiilor care precedă rezultă că articolul 4 alineatul (2) TUE nu are ca efect excluderea organizării timpului de lucru al tuturor militarilor din domeniul de aplicare al dreptului Uniunii.

47 În al doilea rând, trebuie amintit că Directiva 2003/88 are ca obiect stabilirea unor cerințe minime destinate ameliorării condițiilor de viață și de muncă ale lucrătorilor printr-o apropiere a reglementărilor naționale referitoare în special la durata timpului de lucru. Această armonizare la nivelul Uniunii Europene în domeniul organizării timpului de lucru urmărește să garanteze o mai bună protecție a securității și a sănătății lucrătorilor, punând la dispoziția acestora perioade minime de repaus – în special zilnic și săptămânal –, precum și pauze adecvate și prevăzând o limită maximă a timpului de lucru săptămânal [Hotărârea din 9 martie 2021, Radiotelevizija Slovenija (Perioadă de permanență într-un loc izolat), C-344/19, EU:C:2021:182, punctul 25 și jurisprudența citată].

48 Pe de altă parte, dispozițiile Directivei 2003/88 precizează dreptul fundamental la o limitare a timpului maxim de lucru și la perioade de repaus zilnic și săptămânal consacrat în mod expres la articolul 31 alineatul (2) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”) și, în consecință, trebuie interpretate în lumina acestuia din urmă (Hotărârea din 17 martie 2021, Academia de Studii Economice din București, C-585/19, EU:C:2021:210, punctul 37 și jurisprudența citată). Rezultă în special că aceste dispoziții nu pot face obiectul unei interpretări restrictive în detrimentul drepturilor de care beneficiază lucrătorul în temeiul directivei menționate [Hotărârea din 9 martie 2021, Radiotelevizija Slovenija (Perioadă de permanență într-un loc izolat), C-344/19, EU:C:2021:182, punctul 27 și jurisprudența citată].

49 În această privință, reiese din jurisprudența Curții că, în vederea aplicării Directivei 2003/88, noțiunea de „lucrător” trebuie definită potrivit unor criterii obiective ce caracterizează raportul de muncă, ținându-se seama de drepturile și de obligațiile persoanelor implicate Or, caracteristica esențială a raportului de muncă constă în împrejurarea că o persoană îndeplinește, într-o anumită perioadă, pentru o altă persoană și sub îndrumarea acesteia, prestații în schimbul cărora primește o remunerație. Rezultă că un raport de muncă presupune existența unui raport de subordonare între lucrător și angajatorul său. Existența unei asemenea legături trebuie apreciată în fiecare caz specific în funcție de toate elementele și de toate circumstanțele ce caracterizează raporturile existente între părți (Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctele 41 și 42, precum și jurisprudența citată).

50 În speță, este cert că, în perioada în discuție în litigiul principal, B. K. primea o remunerație și se afla, în calitatea sa de subofițer al armatei slovene, într-un raport de subordonare față de angajatorul său, în sensul punctului anterior. Rezultă că Directiva 2003/88 are *a priori* vocație să se aplice situației sale.

51 În al treilea rând, trebuie să se stabilească dacă activitățile forțelor armate în general sau, cel puțin, unele dintre acestea trebuie excluse din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88 în temeiul articolului 1 alineatul (3) din aceasta, interpretat în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE.

52 Articolul 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88 definește domeniul de aplicare al acesteia prin trimitere la articolul 2 din Directiva 89/391. Potrivit articolului 2 alineatul (1) din directiva amintită, aceasta se aplică „tuturor sectoarelor de activitate, atât publice, cât și private”.

53 Cu toate acestea, articolul 2 alineatul (2) din Directiva 89/391 prevede la primul paragraf că aceasta nu este aplicabilă atunci când caracteristici inerente anumitor activități specifice din domeniul administrației publice, cum ar fi forțele armate, sau anumitor activități specifice din domeniul serviciilor de protecție civilă sunt, în mod inevitabil, în contradicție cu dispozițiile

acesteia și precizează, la al doilea paragraf al acestuia, că, în acest caz, trebuie asigurate securitatea și sănătatea lucrătorilor, ținându-se cont, pe cât posibil, de obiectivele directivei menționate.

54 Prin urmare, trebuie să se stabilească dacă activitățile forțelor armate în general sau, cel puțin, unele dintre acestea trebuie excluse din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88 pentru motivul că ar intra sub incidența excepției prevăzute la articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391, ținând seama în mod corespunzător de necesitatea de a interpreta domeniul de aplicare menționat în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE.

55 Reiese din jurisprudența Curții că articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 trebuie să facă obiectul unei interpretări care să limiteze domeniul său de aplicare la ceea ce este strict necesar pentru a ocroti interesele a căror protecție o permite statelor membre (Hotărârea din 5 octombrie 2004, Pfeiffer și alții, C-397/01-C-403/01, EU:C:2004:584, punctul 54, precum și Hotărârea din 30 aprilie 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punctul 32).

56 În plus, criteriul utilizat la articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 pentru a exclude anumite activități din domeniul de aplicare al acestei directive și, prin urmare, din cel al Directivei 2003/88 nu este întemeiat pe apartenența lucrătorilor la unul dintre sectoarele administrației publice vizate în această dispoziție, apreciat în ansamblul său, ci exclusiv pe natura specifică a anumitor sarcini speciale realizate de lucrătorii din sectoarele vizate de această dispoziție, natură care justifică o excepție de la normele în materie de protecție a securității și a sănătății lucrătorilor ca urmare a necesității absolute de a garanta o protecție eficace a colectivității (Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctul 55, precum și jurisprudența citată).

57 Figurează printre caracteristicile inerente ale acestor activități specifice care justifică, în temeiul articolului 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391, o excepție de la normele în materie de protecție a securității și a sănătății lucrătorilor faptul că, prin natura lor, nu permit planificarea timpului de lucru (Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctul 64, precum și jurisprudența citată).

58 Articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 permite astfel menținerea eficacității activităților specifice ale administrației publice a căror continuitate este indispensabilă pentru asigurarea exercitării efective a funcțiilor esențiale ale statului. Această cerință de continuitate trebuie să fie apreciată ținând seama de natura specifică a activității avute în vedere (Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctele 65 și 66, precum și jurisprudența citată).

59 În această privință, pe de o parte, Curtea a statuat că cerința continuității serviciilor active în domeniile sănătății, securității și ordinii publice nu se opune faptului ca, atunci când se desfășoară în condiții normale, activitățile din aceste servicii să poată fi organizate, inclusiv în privința programului de lucru al angajaților, așa încât excepția prevăzută la articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 să fie aplicabilă unor asemenea servicii doar în împrejurări de o gravitate și de o amploare excepționale precum catastrofele naturale sau tehnologice, atentatele sau accidentele majore, ale căror gravitate și amploare necesită adoptarea unor măsuri indispensabile pentru protecția vieții, a sănătății, precum și a securității colectivității și a căror bună executare ar fi compromisă dacă ar trebui să fie respectate toate normele enunțate de Directiva 2003/88. În asemenea cazuri, trebuie să se recunoască o prioritate absolută obiectivului de protecție a populației, în detrimentul respectării dispozițiilor acestei directive, care pot fi încălcate provizoriu în cadrul serviciilor menționate (a se vedea în acest sens

Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctul 67, precum și Hotărârea din 30 aprilie 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punctul 42 și jurisprudența citată).

60 Pe de altă parte, Curtea a statuat că anumite activități specifice ale administrației publice prezintă, chiar când sunt desfășurate în condiții normale, caracteristici într-atât de specifice încât natura lor este, în mod inevitabil, în contradicție cu o planificare a timpului de lucru care respectă condițiile impuse de Directiva 2003/88 (Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctul 68).

61 Aceasta este în special situația activităților care, pentru a îndeplini în mod eficient obiectivul de interes general care le este atribuit, nu pot fi desfășurate decât în mod continuu și de către unul și același lucrător, fără a fi posibilă instituirea unui sistem de rotație care să permită să se acorde, la intervale regulate, lucrătorului menționat dreptul la ore sau la zile de repaus după ce a efectuat un anumit număr de ore sau de zile de lucru (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctele 70-74, precum și Hotărârea din 30 aprilie 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punctele 43 și 44).

62 Asemenea activități trebuie excluse integral, în temeiul articolului 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391, din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88.

63 În speță, trebuie să se stabilească în ce măsură jurisprudența amintită la punctele 57-61 din prezenta hotărâre este aplicabilă activităților membrilor forțelor armate, dat fiind că, astfel cum s-a subliniat la punctele 43 și 45 din această hotărâre, trebuie să se asigure că aplicarea în privința acestora a Directivei 2003/88 nu afectează buna îndeplinire a funcțiilor esențiale ale statelor membre, în sensul articolului 4 alineatul (2) TUE.

64 În această privință, trebuie arătat, în primul rând, că articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 nu poate fi interpretat în sensul că membrii forțelor armate ale statelor membre sunt excluși, în totalitate și în permanență, din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88.

65 Astfel, după cum s-a amintit la punctele 55, 56 și 58 din prezenta hotărâre, deși urmărește menținerea exercitării efective a funcțiilor esențiale ale statului, articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 trebuie interpretat restrictiv și nu are ca obiect excluderea din domeniul de aplicare al acestei directive și, pe cale de consecință, din cel al Directivei 2003/88, a anumitor sectoare ale administrației publice, apreciate în ansamblu, ci numai a anumitor categorii de activități din aceste sectoare, datorită naturii lor specifice.

66 Or, pe de o parte, Curtea a statuat deja că articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 nu poate justifica excluderea integrală a personalului administrațiilor publice care nu este civil din domeniul de aplicare al acestei directive (a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 ianuarie 2006, Comisia/Spania, C-132/04, nepublicată, EU:C:2006:18, punctele 30-40).

67 În plus, după cum a arătat în esență domnul avocat general la nota de subsol 88 din concluziile sale, excepțiile specifice în privința militarilor, care sunt prevăzute în mod expres atât la articolul 2 alineatul (2) litera (c) din Directiva 89/656, cât și la articolul 10 alineatul (1) litera (b) din Directiva 2013/35, ar fi fost inutile dacă articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 i-ar fi exclus, în general, pe membrii forțelor armate din domeniul de aplicare al directivei

amintite. Astfel, acest articol 2 alineatul (2) primul paragraf stabilește de asemenea domeniul de aplicare al Directivelor 89/656 și 2013/35, așa cum reiese din articolul 1 alineatul (2) din Directiva 89/656, și, respectiv, din articolul 1 alineatul (6) din Directiva 2013/35.

68 Pe de altă parte, după cum a arătat de asemenea în esență domnul avocat general la punctele 82 și 83 din concluziile sale, nu se poate considera că toate activitățile exercitate de militari care prezintă particularități precum acestea se opun oricărei planificări a timpului de lucru care respectă cerințele impuse de Directiva 2003/88.

69 Dimpotrivă, anumite activități care pot fi exercitate de membrii forțelor armate, precum cele legate în special de servicii de administrare, de întreținere, de reparare, de sănătate, de menținere a ordinii sau de urmărire a infracțiunilor, nu pot fi excluse, în totalitate, din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88.

70 Astfel, este cert că asemenea activități intră, în principiu, în domeniul de aplicare al acestei directive atunci când sunt exercitate, în condiții similare, de lucrători ai administrației publice care nu au statutul de militar.

71 Or, trebuie amintit că excepția prevăzută la articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 este astfel aplicabilă, în același mod, lucrătorilor care desfășoară activități specifice identice în serviciul colectivității (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 noiembrie 2018, Sindicatul Familia Constanța și alții, C-147/17, EU:C:2018:926, punctul 59).

72 Pe de altă parte, deși este adevărat că orice militar este supus unei cerințe de disponibilitate de o așa natură încât trebuie să fie în măsură să fie trimis în operațiune într-un termen foarte scurt, aplicarea normelor prevăzute de Directiva 2003/88 în cazul acestui militar, în cursul activităților menționate la punctul 69 din prezenta hotărâre, nu este însă de natură să contracareze respectarea efectivă a unei astfel de cerințe de disponibilitate, cel puțin atât timp cât aceste activități nu sunt desfășurate în cadrul unei operațiuni militare, inclusiv în cursul pregătirii sale imediate.

73 În aceste condiții, în al doilea rând, rezultă, pe de o parte, din jurisprudența amintită la punctul 59 din prezenta hotărâre că, atunci când membrii forțelor armate se confruntă cu împrejurări de o gravitate și de o amploare excepționale, în sensul acestei jurisprudențe, activitățile acestora sunt excluse din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88, în temeiul articolului 1 alineatul (3) coroborat cu articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391.

74 Aceasta este situația atunci când, având în vedere gravitatea și amploarea tuturor circumstanțelor relevante, rezultă că este imposibil să se protejeze populația, organizând în același timp activitățile forțelor armate astfel încât fiecare dintre membrii lor să poată beneficia de garanțiile prevăzute de Directiva 2003/88 în materie de durată a timpului de lucru și a timpului de repaus, în special printr-un mecanism de rotație a efectivelor (a se vedea prin analogie Hotărârea din 30 aprilie 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punctele 47-50).

75 Pe de altă parte, se poate deduce din jurisprudența amintită la punctul 60 din prezenta hotărâre că anumite categorii de activități militare sunt excluse în întregime din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88, atunci când aceste activități sunt atât de specifice încât se opun în mod obligatoriu și permanent respectării cerințelor impuse de această directivă.

76 Aceasta este situația activităților exercitate de membrii forțelor armate care, date fiind calificările lor înalte sau caracterul extrem de sensibil al sarcinilor care le sunt atribuite, nu pot fi decât foarte greu de înlocuit cu alți membri ai forțelor armate, prin intermediul unui sistem de rotație care să permită garantarea în egală măsură a perioadelor maxime de lucru, a perioadelor de repaus prevăzute de Directiva 2003/88 și a bunei îndepliniri a misiunilor esențiale care le sunt încredințate.

77 În al treilea rând, trebuie arătat că toți militarii chemați să contribuie la operațiunile care implică un angajament militar al forțelor armate ale unui stat membru, indiferent dacă acestea se desfășoară, în mod permanent sau ocazional, în interiorul frontierelor sau în exteriorul acestora, exercită o activitate care, în temeiul articolului 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88 coroborat cu articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 și în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE, trebuie, prin însăși natura sa, să fie exclusă în întregime din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88.

78 Astfel, respectarea cerințelor impuse de Directiva 2003/88 în cursul acestor operațiuni ar implica un risc considerabil pentru succesul acestora, succes care presupune posibilitatea de a impune un angajament total, pe perioade îndelungate, al membrilor forțelor armate implicați, și, pe cale de consecință, pentru buna îndeplinire a funcțiilor esențiale de protecție a securității naționale sau de menținere a integrității teritoriale a statelor membre.

79 În acest cadru, trebuie să se aibă în vedere eventuala interdependență care există nu numai între operațiunile menționate, ci și între acestea și alte activități exercitate de membrii forțelor armate, în cazul cărora aplicarea normelor acestei directive, prin faptul că impune autorităților în cauză să instituie un sistem de rotație sau de planificare a timpului de lucru, nu s-ar putea realiza decât în detrimentul aceleiași operațiuni, contrar cerințelor articolului 4 alineatul (2) TUE. Prin urmare, dacă acest lucru se dovedește necesar pentru buna îndeplinire a operațiunilor militare propriu-zise, nu se poate exclude nici ca anumite activități ale forțelor armate care nu au legătură directă cu acestea să nu intre, pe durata acestor operațiuni, în domeniul de aplicare al Directivei 2003/88.

80 În plus, articolul 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88 coroborat cu articolul 2 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 89/391 și în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE impune în aceeași măsură excluderea din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88 a tuturor activităților care țin fie de formarea inițială a militarilor, căreia trebuie să i se asimileze serviciul militar obligatoriu, fie de antrenamente operaționale la care membrii forțelor armate sunt supuși ulterior în mod regulat.

81 Astfel, după cum a arătat guvernul francez, pentru a garanta eficiența operațională a forțelor armate, militarii trebuie să se poată confrunta, în cursul formării lor inițiale și al antrenamentului lor operațional, cu situații care permit reproducerea cât mai fidelă a condițiilor, inclusiv cele mai extreme, în care operațiunile militare propriu-zise se desfășoară. Or, un astfel de obiectiv legitim nu ar putea fi atins dacă normele referitoare la organizarea timpului de lucru, prevăzute de Directiva 2003/88, ar trebui respectate în cursul acestei formări inițiale și al acestor antrenamente operaționale.

82 În plus, impunând militarilor astfel de cerințe de formare și de antrenament, statele membre se asigură de asemenea că sănătatea și securitatea acestor militari sunt protejate cât mai bine în cursul operațiunilor forțelor armate propriu-zise, în măsura în care cerințele menționate le permit acestora să dobândească și să mențină un nivel ridicat de anduranță în condiții de viață degradate.

83 Împrejurarea că formarea inițială, antrenamentele operaționale și operațiunile militare propriu-zise au loc pe timp de pace nu este de natură să infirme concluzia potrivit căreia aceste activități trebuie să fie excluse integral din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88. Astfel, misiunile care sunt asumate de forțele armate pentru a asigura menținerea securității naționale și a integrității teritoriului trebuie să poată fi îndeplinite pe deplin, chiar și pe timp de pace.

84 Trebuie adăugat că ține numai de responsabilitatea fiecăruia dintre statele membre, luând în considerare printre altele amenințările cu care se confruntă, responsabilitățile internaționale care îi sunt proprii sau contextul geopolitic specific în care evoluează, faptul de a efectua operațiunile militare pe care le consideră adecvate și de a determina intensitatea formării inițiale și a antrenamentelor operaționale pe care le consideră utile pentru buna îndeplinire a operațiunilor menționate, fără ca un control al Curții în această privință să fie posibil, întrucât trebuie să se considere că astfel de chestiuni nu intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii, după cum s-a arătat la punctul 38 din prezenta hotărâre.

85 În speță, revine instanței de trimitere sarcina de a stabili dacă activitatea de gardă asigurată de B. K. intră sub incidența uneia dintre ipotezele vizate la punctele 73-83 din prezenta hotărâre. În cazul unui răspuns negativ, va trebui să se considere că această activitate intră în domeniul de aplicare al Directivei 2003/88. În această privință, nu se poate exclude, având în vedere dosarul de care dispune Curtea, posibilitatea ca instanța menționată să considere că activitatea de gardă în discuție în litigiul principal constituie o operațiune militară propriu-zisă, astfel încât să nu intre în domeniul de aplicare al acestei directive.

86 În sfârșit, trebuie să se precizeze că, chiar și atunci când militarii desfășoară activități care intră pe deplin în domeniul de aplicare al Directivei 2003/88, aceasta conține, contrar celor susținute de guvernul francez, excepții de la drepturile pe care le instituie, care pot fi invocate de statele membre în privința militarilor respectivi.

87 Acest lucru este valabil, în orice caz, pentru articolul 17 alineatul (3) literele (b) și (c) din directiva menționată, care permite în esență să se deroge, în anumite condiții, de la articolele 3, 4, 5, 8 și 16 din aceasta, atât în cazul activităților de gardă și supraveghere care necesită prezența permanentă în scopul de a proteja bunuri și persoane, cât și în cazul activităților care implică nevoia de continuitate a serviciilor sau a producției.

88 Din ansamblul considerațiilor care precedă rezultă că articolul 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88, citit în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE, trebuie interpretat în sensul că o activitate de gardă desfășurată de un militar este exclusă din domeniul de aplicare al acestei directive:

– fie atunci când activitatea menționată intervine în cadrul formării sale inițiale, al unui antrenament operațional sau al unei operațiuni militare propriu-zise;

– fie atunci când constituie o activitate atât de specifică încât nu se pretează unui sistem de rotație a efectivelor care să permită asigurarea respectării cerințelor directivei respective;

– fie atunci când rezultă, având în vedere ansamblul împrejurărilor pertinente, că această activitate este executată în cadrul unor evenimente excepționale, a căror gravitate și amploare necesită adoptarea unor măsuri indispensabile protecției vieții, sănătății, precum și securității colectivității și a căror bună executare ar fi compromisă dacă toate normele prevăzute de directiva menționată ar trebui respectate;

– fie atunci când aplicarea directivei amintite unei astfel de activități, prin faptul că impune autorităților implicate să instituie un sistem de rotație sau de planificare a timpului de lucru, nu s-ar putea realiza decât în detrimentul bunei desfășurări a operațiunilor militare propriu-zise.

Cu privire la a doua întrebare

89 Cu titlu introductiv, trebuie să se precizeze că, în cadrul răspunsului la a doua întrebare adresată de instanța de trimitere, expresia „perioadă de gardă” va fi utilizată pentru a desemna toate perioadele în care militarul, în timpul activității sale de gardă, rămâne numai la dispoziția superiorilor săi, fără a exercita efectiv o activitate de supraveghere.

90 Pe de altă parte, trebuie subliniat că din decizia de trimitere reiese că litigiul principal privește exclusiv remunerarea, ca ore suplimentare, a perioadelor de gardă asigurate de B. K.

91 Prin urmare, pentru a da un răspuns util instanței de trimitere, trebuie să se reformuleze cea de a doua întrebare și să se considere că, prin intermediul acesteia, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 2 din Directiva 2003/88 trebuie interpretat în sensul că impune ca o perioadă de gardă în care militarul este obligat să rămână în cazarma în care este repartizat, dar în care nu efectuează o muncă efectivă, să fie considerată timp de lucru, în vederea stabilirii remunerației datorate acestui militar pentru o astfel de perioadă.

92 Mai trebuie precizat că răspunsul la această întrebare nu va fi relevant pentru litigiul principal decât în cazul în care instanța de trimitere ar ajunge la concluzia că activitatea de gardă în discuție în litigiul principal nu este exclusă din domeniul de aplicare al Directivei 2003/88.

93 În lumina acestor precizări introductive, trebuie amintit, în primul rând, că intră sub incidența noțiunii de „timp de lucru”, în sensul Directivei 2003/88, toate perioadele de gardă în cursul cărora constrângerile impuse lucrătorului sunt de o asemenea natură încât afectează în mod obiectiv și foarte semnificativ posibilitatea acestuia din urmă de a gestiona în mod liber în perioadele respective timpul în care serviciile sale profesionale nu sunt solicitate și de a consacra acest timp propriilor interese. În schimb, atunci când constrângerile impuse lucrătorului într-o perioadă de gardă determinată nu ating un asemenea grad de intensitate și îi permit să își gestioneze timpul și să se dedice propriilor interese fără constrângeri majore, numai timpul legat de prestarea muncii care este, eventual, realizată efectiv într-o astfel de perioadă constituie „timp de lucru”, în vederea aplicării acestei directive [Hotărârea din 9 martie 2021, Radiotelevizija Slovenija (Perioadă de permanență într-un loc izolat), C-344/19, EU:C:2021:182, punctele 37 și 38, precum și jurisprudența citată].

94 În ceea ce privește perioadele de gardă efectuate la locuri de muncă care, precum în speță, nu se confundă cu domiciliul lucrătorului, factorul determinant pentru a considera că sunt prezente elementele caracteristice ale noțiunii de „timp de lucru”, în sensul Directivei 2003/88, este faptul că lucrătorul este obligat să fie prezent fizic la locul indicat de angajator și să rămână la dispoziția acestuia pentru a-și furniza imediat serviciile, în caz de nevoie, precizându-se că locul de muncă

trebuie înțeles ca orice loc în care angajatul este chemat să desfășoare o activitate la ordinul angajatorului său, inclusiv atunci când acest loc nu este locul în care își desfășoară în mod obișnuit activitatea profesională. Din moment ce, într-o astfel de perioadă de gardă, lucrătorul trebuie să rămână departe de mediul său social și familial și beneficiază de o marjă redusă pentru a gestiona timpul în care serviciile sale profesionale nu sunt solicitate, integralitatea acesteia trebuie să fie calificată drept „timp de lucru” în sensul directivei menționate, independent de prestațiile de muncă efectuate în mod real de lucrător în respectiva perioadă [Hotărârea din 9 martie 2021, Radiotelevizija Slovenija (Perioadă de permanență într-un loc izolat), C-344/19, EU:C:2021:182, punctele 33-35 și jurisprudența citată].

95 Rezultă din ceea ce precedă că, presupunând că Directiva 2003/88 se aplică în acest caz, o perioadă de gardă impusă unui militar care implică prezența continuă a acestuia la locul de muncă trebuie considerată ca fiind timp de lucru, în sensul articolului 2 punctul 1 din această directivă, atunci când acest loc de muncă nu se confundă cu domiciliul său.

96 În al doilea rând, este necesar însă să se amintească faptul că, exceptând situația specială referitoare la concediul anual plătit prevăzută la articolul 7 alineatul (1) din Directiva 2003/88, această directivă se limitează să reglementeze anumite aspecte ale organizării timpului de lucru în vederea asigurării protecției securității și a sănătății lucrătorilor, astfel încât, în principiu, nu se aplică în privința remunerării lucrătorilor [Hotărârea din 9 martie 2021, Radiotelevizija Slovenija (Perioadă de permanență într-un loc izolat), C-344/19, EU:C:2021:182, punctul 57 și jurisprudența citată].

97 Prin urmare, modul de remunerare a lucrătorilor pentru perioadele de gardă pe care le efectuează nu intră sub incidența Directivei 2003/88, ci a dispozițiilor relevante ale dreptului național. În consecință, această directivă nu se opune aplicării unei reglementări a unui stat membru, a unei convenții colective de muncă sau a unei decizii a unui angajator care, în vederea remunerării unui serviciu de gardă, ia în considerare în mod diferit perioadele în care prestațiile de muncă sunt efectiv realizate și cele în care nu se realizează nicio muncă efectivă, chiar atunci când aceste perioade trebuie considerate în integralitatea lor „timp de lucru” în sensul directivei menționate [Hotărârea din 9 martie 2021, Radiotelevizija Slovenija (Perioadă de permanență într-un loc izolat), C-344/19, EU:C:2021:182, punctul 58, precum și jurisprudența citată].

98 Din ansamblul considerațiilor care precedă rezultă că articolul 2 din Directiva 2003/88 trebuie interpretat în sensul că nu se opune ca o perioadă de gardă în care un militar este obligat să rămână în cazarma în care este repartizat, dar în care nu efectuează o muncă efectivă, să fie remunerată în mod diferit față de o perioadă de gardă în care efectuează prestații de muncă efectivă.

Cu privire la cheltuielile de judecată

99 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident apărut la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

1) **Articolul 1 alineatul (3) din Directiva 2003/88/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 4 noiembrie 2003 privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru, citit în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE, trebuie interpretat în sensul că o activitate de gardă desfășurată de un militar este exclusă din domeniul de aplicare al acestei directive:**

   – **fie atunci când activitatea menționată intervine în cadrul formării sale inițiale, al unui antrenament operațional sau al unei operațiuni militare propriu-zise;**

   – **fie atunci când constituie o activitate atât de specifică încât nu se pretează unui sistem de rotație a efectivelor care să permită asigurarea respectării cerințelor directivei respective;**

   – **fie atunci când rezultă, având în vedere ansamblul împrejurărilor pertinente, că această activitate este executată în cadrul unor evenimente excepționale, a căror gravitate și amploare necesită adoptarea unor măsuri indispensabile protecției vieții, sănătății, precum și securității colectivității și a căror bună executare ar fi compromisă dacă toate normele prevăzute de directiva menționată ar trebui respectate;**

   – **fie atunci când aplicarea directivei amintite unei astfel de activități, prin faptul că impune autorităților implicate să instituie un sistem de rotație sau de planificare a timpului de lucru, nu s-ar putea realiza decât în detrimentul bunei desfășurări a operațiunilor militare propriu-zise.**

2) **Articolul 2 din Directiva 2003/88 trebuie interpretat în sensul că nu se opune ca o perioadă de gardă în care un militar este obligat să rămână în cazarma în care este repartizat, dar în care nu efectuează o muncă efectivă, să fie remunerată în mod diferit față de o perioadă de gardă în care efectuează prestații de muncă efectivă.**

Semnături